

INTEGRACE A INKLUZE. CO BY MĚL ZAČÍNÁJÍCÍ PEDAGOG VĚDĚT O DĚTECH SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI

doc. PhDr. & Mgr. Petra POTMĚŠILOVÁ, Ph.D., petra.potmesilova@upol.cz

V poslední době se v souvislosti se vzděláváním dětí se speciálními vzdělávacími potřebami stále častěji používají pojmy integrace a inkluze. V následujícím textu jsou tyto pojmy vysvětleny; dále jsou zde uvedeny související pojmy a změny v legislativních opatřeních, které se týkají vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Obsah

ZÁKLADNÍ POJMY	2
INTEGRACE	2
K ZAMYŠLENÍ:	3
ÚKOL:	5
STUPNĚ INTEGRACE:	5
ÚKOL:	6
INKLUZE	6
SOUVISEJÍCÍ POJMY	6
SOCIALIZACE	6
EXKLUZE	7
SEGREGACE	7
LEGISLATIVNÍ ZÁZEMÍ	8
CELOSVĚTOVÁ PŮSOBNOST	8
EVROPSKÁ PŮSOBNOST	8
PŮSOBNOST V RÁMCI ČESKÉ REPUBLIKY	8
VYHLÁŠKA O VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI A ŽÁKŮ NADANÝCH	9
K ZAMYŠLENÍ	12
LITERATURA	12

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

INTEGRACE JEDINCE S POSTIŽENÍM DO SPOLEČNOSTI JE ZÁVISLÁ NEJEN NA JEDINCI SAMÉM, ALE I NA POSTOJÍCH SPOLEČNOSTI.

Obrázek je dostupný na: <http://www.it-ex.cz/sluzby/integrace/> [2016 - 08- 22]

ZÁKLADNÍ POJMY

INTEGRACE

Pojem integrace je možné obecně definovat jako zařazení, začlenění části, dílu či určité skupiny do celku. V případě osob s postižením se pak jedná o začlenění těchto osob do intaktní společnosti.

K integraci můžeme přistupovat dvojím způsobem: **v širším významu** se jedná o integrace občanů se zdravotním postižením do společnosti; **v užším významu** pak pouze o integrace v nějaké specifické oblasti života (např. školní integrace).

Z pohledu společenského je důležitá integrace v širším významu, tedy integrace jedinců s postižením do společnosti, kterou však z hlediska další práce můžeme rozdělit na integraci:

- školní – oblast výchovy a vzdělávání,
- pracovní – pracovní uplatnění,
- sociální – celkový status jedince ve společnosti.

Na základě posouzení těchto dílčích složek pak můžeme určit celkovou míru integrace daného jedince a současně objevit oblasti, ve kterých bude jedinec potřebovat specifickou míru podpory.

Na integraci je možné dále nahlížet z různých pohledů: např. medicínského, sociálně patologického, prostředí a antropologického.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Společenskou integraci může především ovlivnit omezení, vyplývající ze zdravotního postižení:

- subjektivní
 - ovlivnění lokomoce, mobility, vnímání a komunikativnosti, chápání, emotivitu, chování a jednání jedince
 - osobností rysy – vliv postižení a rodiny, sociálního prostředí
 - schopnost zvládat nepříznivou životní situaci – charakterové vlastnosti, volní a motivační rysy osobnost
 - vliv rodiny či osobního zázemí
- objektivní
 - společenské povědomí, stigmatizace
 - životní prostor s bariérami – komunikačními, architektonickými, dopravním, technickými
 - sociální politika
 - vzdělávací politika
 - politika zaměstnanosti

Školní integrace nemusí být vhodná pro každého žáka se speciálními vzdělávacími potřebami. Je potřeba ji řešit individuálně a dobře zvážit všechna pro a proti. Školní integrace je závislá na třech základních pilířích (Müller, 2004):

- dítě se speciálními vzdělávacími potřebami,
- rodina, ve které dítě žije,
- škola, do které má být dítě začleněno.

Základní podmínkou integrace je změna pojetí normality školy:

- normalita – škola bez postižených žáků je normální
- flexibilní normalita – škola zůstane normální, i když přijme postižené žáky
- transformovaná normalita - škola bez postižených žáků není normální

K ZAMYŠLENÍ:

1. Jak vnímáte rozdíl mezi integrací společenskou a integrací školní?
2. Jaký typ integrace považujete z hlediska jedince se speciálními vzdělávacími potřebami za zásadní?
3. Jak se podle Vás mění postoj společnosti k jedincům s postižením?
4. Jak vnímáte vývoj pojetí normality školy? Spatřujete v tomto pojetí nějaké riziko? Pokud ano, tak jaké?

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Další možné definice integrace:

- praktický jev, který se aktualizuje při styku hodnotových postojů v různých oblastech existence společnosti.
- vzájemné soužití majority a minorit přes podávání a přijímání pravdivých informací s následnou komunikací zúčastněných.
- nezávislý způsob života, kdy jsme na živu a máme sociální, politické, ekonomické a kulturní možnosti výběru rovnocenné možnostem nepostižených osob.
- stav soužití postižených a nepostižených při přijatelné míře konfliktnosti, jako stav vzájemné podmíněnosti vyjádřené slovy „jeden pro druhého“. Toto je odmítnutí integrace ve formě asimilace. Opakem je pak segregace – odloučení postižených od nepostižených.

(Jesenksý, 1998)

Jesenksý (1998) rozlišuje dva přístupy k integraci: asimilační a koadaptační:

asimilační integrace

- integrace je hlavně problémem minority
- integrace vyjadřuje vztah nadřazení a podřazení – hodnotový systém majority je ten správný
- integrace představuje ztotožnění se minority s identitou majority
- hlavní způsob postupu je bezvýhradné přijetí psaných i nepsaných norem existence majoritní společnosti (asimilace)
- hlavní forma řešení je začlenění minorit do institucí majorit

koadaptační integrace

- integrace je společným problémem majority i minority
- integrace je vztahem partnerství
- integrace je nová hodnota vytvořená jak z hodnot minority tak z hodnot majority
- hlavní způsob postupu v integraci je koadaptace
- začlenění minority do institucí majorit není jediná forma integrace

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

ÚKOL:

Doplňte, o jaký typ integrace se jedná, zda o asimilační či koadaptační:

- jedná se o partnerské soužití majorit a minorit – potenciální konfliktnost nesmí být překážkou, ale stimulem k dosažení integrace v pozici jeden pro druhého

- jedná se o splývání se zdravými – intaktními nebo s hlavním (většinovým) proudem společenského dění

STUPNĚ INTEGRACE:

Mezinárodní klasifikace nemocí a vad WHO uvádí stupně integrace:

1. sociálně integrovaný – plně se účastní všeho
2. účast inhibovaná – mírné omezení v plné účasti
3. omezená účast – neúčastní se plně všech činností – omezení v soc. oblasti – manželství
4. zmenšená účast – jejich společenské styky jsou omezeny jen na přirozenou komunitu – rodina, škola.
5. ochuzené vztahy – omezení ve fyzickém, sociálním, psychickém vývoji – bez tendencí ke zlepšení
6. redukované vztahy – schopnost udržet vztahy pouze k vybrané a omezené skupině či jednotlivci.
7. narušené vztahy – nejsou schopni udržovat trvalejší vztahy s ostatními lidmi
8. společensky izolované – míra integrace je nejzjistitelná, právě pro jejich sociální izolovanost

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Stupně integrace dle Jesenského (1998):

1. plná integrace – kdekoliv bez použití komp. pomůcek
2. podmíněná integrace – kdekoliv s použitím osobních komp. pomůcek
3. snížená integrace – vázána na technické a jiné úpravy výchovně vzdělávacího prostředí, speciální pomůcky
4. ohraničená integrace – technicky upravené prostředí, použití spec. pomůcek a výběrové uplatnění spec. ped. metod
5. vymezená integrace – technicky upravené prostředí, použití spec. pomůcek a pravidelné uplatňování spec. ped. metod – v průměrném rozsahu
6. redukováná integrace – technicky upravené prostředí, použití spec. pomůcek a pravidelné uplatňování spec. ped. metod – v převládajícím rozsahu
7. narušená integrace – dtto, ale v plném rozsahu
8. segregovaná výchova – dtto, ale začíná být omezený sociální status
9. vysoce segregovaná výchova – dtto – omezený sociální status

ÚKOL:

1. Porovnejte stupně integrace dle WHO a dle Jesenského z roku 1998.
2. Charakterizujte v čem je zásadní rozdíl.
3. Která stupnice Vám připadá z pohledu jedinců s postižením výstižnější a proč?

Pro zajímavost krátký exkurz do historie:

Sovák (1986) integraci definuje jako nejvyšší stupeň socializace: úplné zapojení individua stíženého vadou, u něhož byly důsledky vady zcela a beze zbytku překonány. „Zatímco osoby stížené vadami smyslu a vadami tělesnými mohou dosáhnout nevyšších stupňů socializace, osoby mentálně postižené zůstávají na nižších stupních tj. utilita, inferiorita, adaptace.“

INKLUZE

Je to stav, který „nevyžaduje“ předem žádné vyčlenění, aby poté mohlo dojít k začleňování. Inkluze znamená automatické začlenění či bytí součástí určité skupiny, komunity, společnosti. Znamená samozřejmý společný život postižených i nepostižených jedinců v naší společnosti. (Potměšil, 2010)

SOUVISEJÍCÍ POJMY

SOCIALIZACE

- čtyři stupně socializačního procesu:
 - integrace – plné začlenění a splynutí

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

- adaptace – schopnost zdravotně postiženého jedince přizpůsobit se sociálnímu prostředí, komunitě, společenským podmínkám
- utilita - sociální zařaditelnost zdravotně postiženého jedince, jehož vývoj je značně omezen – není již samostatný
- inferiorita – sociální vyčlenění ze společnosti – naprostá nesamostatnost

EXKLUZE

- vyloučení

Koncept sociálního vyloučení má své kořeny v 70. letech ve Francii, kdy byl poprvé použit pro specifickou situaci určitých skupin obyvatel žijících na okraji společnosti, kteří byli odříznuti od pracovních příležitostí a zároveň od záchranné sítě státní sociální pomoci.

- v souvislosti s osobami s postižením se jedná o jejich vylučování ze společenského života či z hlavního vzdělávacího proudu.

Sociální vyloučení tedy můžeme definovat (při vědomí různých způsobů užívání tohoto pojmu) jako proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům nezbytným pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku. Proces sociálního vyloučení je primárně důsledkem chudoby a nízkých příjmů, přispívají k němu však také další faktory, jako je diskriminace, nízké vzdělání či špatné životní podmínky. Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Projevem sociálního vyloučení je tedy například dlouhodobá nezaměstnanost, závislost na sociálních dávkách, život v prostorově vyloučených částech obcí (ghettech), nízká kvalifikace, špatný zdravotní stav, rozpad rodin či ztráta sebeúcty. Jako adaptace na podmínky sociálního vyloučení se často vytváří specifické hodnoty a normy, mezi něž patří například důraz na přítomnost, neschopnost plánovat do budoucna, pocity beznaděje a bezmocnosti či přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit vlastní sociální situaci.

SEGREGACE

- vyloučení, odstranění.

Segregace může být výsledkem dlouhodobé exkluze. Dříve v ČR byli jedinci s postižením umísťováni do zařízení na okraji měst.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

Jak může v praxi vypadat situace jedince s postižením:

- umístění do speciálních zařízení:
 - úplná segregace – jedinec tráví veškerý volný čas ve speciálně pedagogickém zařízení
 - žije a vzdělává se ve spec. ped. zařízení, ale volný čas tráví se svými vrstevníky
 - žije ve spec. ped. zařízení, ale do školy chodí do běžné, včetně volného času
- přirozené prostředí:
 - dítě žije ve svém přirozeném prostředí, ale vzdělává se ve speciálních školách
 - dítě žije ve svém přirozeném prostředí, vzdělává se v běžné škole, ale ve speciálním prostředí
 - vše v přirozeném prostředí

LEGISLATIVNÍ ZÁZEMÍ

- celosvětová působnost
- evropská působnost
- působnost v rámci České republiky

CELOSVĚTOVÁ PŮSOBNOST

1. Listina základních práv a svobod čl. 3
Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.
(3) Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod.
2. Úmluva o právech dítěte

EVROPSKÁ PŮSOBNOST

1. usnesení rady z 31. května 1990 „O začlenění postižených dětí a mladistvých do obecných vzdělávacích systémů“
2. standardní pravidla pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením ze dne 28. října 1993
3. Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (2007), iniciativa začala v roce 2003

PŮSOBNOST V RÁMCI ČESKÉ REPUBLIKY

1. jsou tvořeny národní plány vyrovnání příležitostí pro občany se zdravotním postižením
2. zákon č. 561/2004 Sb. ve znění novely č. 82/2015 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

3. vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných
4. metodický pokyn MŠMT k integraci dětí se speciálními vzdělávacími potřebami

VYHLÁŠKA O VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI A ŽÁKŮ NADANÝCH

- 27/2016 Sb.
- platnost od 1. září 2016

ZÁKLADNÍ TERMÍNY:

- dítě, žák, student se speciálními vzdělávacími potřebami
- podpůrná opatření
- stupně

DÍTĚ, ŽÁK, STUDENT SE SPECIÁLNÍMI VZDĚLÁVACÍMI POTŘEBAMI

- Osoba, která k naplnění svých vzdělávacích možností nebo k uplatnění nebo užívání svých práv na rovnoprávném základě s ostatními potřebuje poskytnutí podpůrných opatření
- Nebude se používat původní dělení:
 - Zdravotní postižení
 - Zdravotní znevýhodnění
 - Sociální znevýhodnění

PODPŮRNÁ OPATŘENÍ

- Nezbytné úpravy ve vzdělávání a školských službách odpovídající zdravotnímu stavu, kulturnímu prostředí nebo jiným životním podmínkám dítěte, žáka a studenta
- Opatření jsou rozdělena do pěti stupňů
- Vzdělávání v komunikačním systému neslyšících a hluchoslepých (český znakový jazyk, psaný český jazyk, tlumočnický, přepisovatel pro neslyšící)
- poradenská pomoc škole,
- úprava podmínek přijímání ke vzdělávání a ukončování vzdělávání,
- použití kompenzačních pomůcek, speciálních učebnic a speciálních učebních pomůcek, využívání komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob, Braillova písma a podpůrných nebo náhradních komunikačních systémů,
- vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu,
- úprava očekávaných výstupů vzdělávání v mezích stanovených rámcovými vzdělávacími programy a akreditovanými vzdělávacími programy ,
- využití asistenta pedagoga, dalšího pedagogického pracovníka, tlumočnicka českého znakového jazyka, přepisovatele pro neslyšící nebo možnosti působení osob poskytujících žákovi po dobu jeho pobytu ve škole podporu podle jiného právního předpisu.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

STUPNĚ

I. stupeň

Podpůrná opatření prvního stupně slouží ke kompenzaci mírných obtíží ve vzdělávání žáka (např. pomalejší tempo práce, drobné obtíže ve čtení, psaní, počítání, problémy se zapomínáním, drobné obtíže v koncentraci pozornosti atd.), u nichž je možné prostřednictvím mírných úprav v režimu školní výuky a domácí přípravy dosáhnout zlepšení; zahrnují také podporu žáků z důvodů akcelerovaného vývoje školních dovedností.

II. stupeň

Charakter vzdělávacích potřeb žáka, pro kterého je tento stupeň určen, je ovlivněn zejména aktuálním zdravotním stavem žáka, opožděným vývojem, odlišným kulturním prostředím nebo jinými životními podmínkami žáka, problémy v počáteční schopnosti učit se a připravovat se na školní práci, nadáním, specifickými poruchami učení a chování, mírným oslabením sluchových nebo zrakových funkcí, mírnými řečovými vadami, oslabením dorozumívacích schopností, poruchami autistického spektra s mírnými obtížemi, nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka a dalšími specifiky, která vyžadují využívání individuálního přístupu ke vzdělávacím potřebám žáka, úpravy v organizaci a metodách výuky, v hodnocení žáka, ve stanovení postupu i forem nápravy a případného využití podpůrného opatření v podobě individuálního vzdělávacího plánu. Problémy žáka ve vzdělávání lze charakterizovat jako mírné, lze je obvykle kompenzovat s využitím speciálních učebnic a speciálních nebo kompenzačních pomůcek, s podporou předmětu speciálně pedagogické péče a úpravami pedagogické práce.

III. stupeň

Použití podpůrného opatření ve třetím stupni je podmíněno stanovením podpůrných opatření školským poradenským zařízením na základě diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb žáka, případně vychází z vyhodnocení účinnosti nižších stupňů podpůrných opatření poskytovaných žákovi. Charakter speciálních vzdělávacích potřeb žáka vyžaduje již znatelné úpravy v metodách práce, v organizaci a průběhu vzdělávání, v úpravě školního vzdělávacího programu, v hodnocení žáka. Rozsah těchto opatření zahrnuje zejména úpravy ve strategiích práce s učivem, úpravy v podmínkách a postupech školní práce a domácí přípravy, včetně posilování motivace a postojů ke školní práci, v odůvodněných případech pak také úpravy obsahů vzdělání a výstupů ze vzdělání.

Charakter vzdělávacích potřeb žáka je nejčastěji ovlivněn závažnými specifickými poruchami učení, odlišným kulturním prostředím a jinými životními podmínkami žáka, poruchami chování, těžkou poruchou řeči (dorozumívacích schopností), řečovými vadami těžšího stupně, poruchami autistického spektra, lehkým mentálním postižením, zrakovým a sluchovým postižením (slabozrakost, nedoslýchavost), tělesným postižením, neznalostí vyučovacího jazyka, dalšími obtížemi, které mají významný dopad na kvalitu a průběh vzdělávání žáka, případně je ovlivněn mimořádným intelektovým nadáním. Charakter speciálních vzdělávacích potřeb žáka je takový, že vyžaduje již i podporu práce pedagogického pracovníka asistentem pedagoga (pro maximálně 4 žáky), dále využívání komunikačních systémů neslyšících a hluchoslepých osob a využívání prostředků alternativní nebo augmentativní komunikace podle potřeb žáka, podporu speciálně pedagogického

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

centra v případě podpory ncviku prostorové orientace a využívání alternativních forem komunikace. Vhodná je také spolupráce s odborníky jiných resortů, pokud to vyžaduje zájem žáka (lékaři, sociální pracovníci, terapeuti atd.). Délka poskytování podpůrných opatření se řídí charakterem speciálních vzdělávacích potřeb žáka, pohybuje se v řádu od několika měsíců až do konce trvání školní docházky. Délka může být upravována v závislosti na posouzení aktuálního stavu žáka a na dalších okolnostech (například na závěrech kontrolního vyšetření).

IV. stupeň

Použití podpůrného opatření ve čtvrtém stupni je podmíněno stanovením podpůrných opatření školským poradenským zařízením na základě diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb žáka (včetně vyjádření lékařů a dalších odborníků), případně vychází z vyhodnocení účinnosti nižších stupňů podpůrných opatření poskytovaných žákovi. Charakter speciálních vzdělávacích potřeb žáka ve vzdělávání již vyžaduje významné úpravy v metodách a v organizaci vzdělávání, úpravy v obsahu vzdělávání, dále možnost úprav výstupů ze vzdělávání, se zřetelem k rozvíjení schopností a dovedností žáka, ke kompenzaci důsledků zdravotního postižení. Vždy se přihlíží k aktuálnímu zdravotnímu stavu žáka. Žák vzdělávaný ve třídě, která není zřízena podle § 16 odst. 9 zákona, je vzděláván s podporou individuálního vzdělávacího plánu. Do individuálního vzdělávacího plánu žáka jsou zařazeny také předměty speciálně pedagogické péče, zaměřené na konkrétní potřeby žáka ve vztahu k typu jeho obtíží, druhu postižení a k jeho projevům. Podpůrná opatření tohoto stupně jsou určena zejména pro žáky se závažnými poruchami chování, se středně těžkým a těžkým mentálním postižením (včetně komorbidit), s těžkým zrakovým nebo sluchovým postižením, se závažnými vadami řeči, s poruchami autistického spektra, se závažným tělesným postižením. Dále mimořádně nadané žáky, kteří vyžadují výraznou individualizaci vzdělávání nad rámec příslušného stupně vzdělání, dosahují mimořádných výsledků a vyžadují i úpravy ve formách vzdělávání.

V. stupeň

Použití podpůrného opatření v pátém stupni je podmíněno předchozím stanovením podpůrných opatření školským poradenským zařízením na základě diagnostiky speciálních vzdělávacích potřeb. Charakter speciálních vzdělávacích potřeb žáka vyžaduje nejvyšší míru přizpůsobení organizace, průběhu a obsahu vzdělávání, podporu rozvoje schopností a dovedností žáka a kompenzaci důsledků jeho zdravotního postižení. Organizace vzdělávání žáka a volba metod výuky plně akceptuje zdravotní stav žáka a omezení, která z něho vyplývají. Je určen výhradně žákům s nejtěžšími stupni zdravotních postižení, zpravidla souběžným postižením více vadami, vyžadujících vysokou úroveň podpory, zohledněný v úpravách organizace, obsahu, forem a metod vzdělávání; volba podpůrných opatření plně respektuje možnosti a omezení žáka při výběru vzdělávacích obsahů a metod, hodnocení výsledků vzdělávání žáka. Vzdělávání žáka v tomto stupni zpravidla vyžaduje úpravu pracovního prostředí. V případě potřeby je možné využívat komunikační systémy neslyšících a hluchoslepých osob nebo prostředky alternativní nebo augmentativní komunikace. Žáci jsou obvykle vzděláváni s podporou asistenta pedagoga, speciálního pedagoga a druhého pedagogického pracovníka, často s přítomností další osoby důležité pro podporu žáka. Výuka je realizována speciálními pedagogy, případně s jejich intenzivní podporou.

Efektivní adaptace začínajících učitelů na požadavky školské praxe

K ZAMYŠLENÍ

1. Zamyslete se nad rozsahem možných podpůrných opatření v souvislosti s jednotlivými stupni.

LITERATURA

Uvedená literatura je doporučena pro další studium a současně použita při tvorbě studijního textu.

ZÁKLADNÍ:

1. POTMĚŠILOVÁ, P. a kol. 2013. Základy speciální pedagogiky nejen pro sociální pedagogy. Praha: Parta.
2. VALENTA, M. a kol. 2003. Přehled speciální pedagogiky a školská integrace. Olomouc: UP.
3. MICHALÍK, J. 2000. Školská integrace dětí s postižením. 2. vyd. Olomouc: Vydavatelství UP.

DOPLŇUJÍCÍ A ROZVÍJEJÍCÍ:

1. JESENSKÝ, J., ed. 1998. Integrace - znamení doby: sborník z odborné konference na počest 50. výročí Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy a 50. výročí vysokoškolské přípravy speciálních pedagogů. Praha: Karolinum.
2. LANG, G. a BERBERICHOVÁ, Ch. 1998. Každé dítě potřebuje speciální přístup. Praha: Portál.
3. MÜLLER, O. a kol. 2004. Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole. 1. vyd.(dotisk) Olomouc: UP.
4. MÜLLER, O. 2001. Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole. Olomouc: UP.
5. POTMĚŠIL, M. 2010. Psychosociální aspekty sluchového postižení. 1. vyd. Brno: MU.
6. RENOTIÉROVÁ, M. a LUDÍKOVÁ, L. a kol. 2005. Speciální pedagogika. 3. vyd. Olomouc: UP.
7. SOVÁK, M. 1986. Nárys speciální pedagogiky: Vysokoškol. učeb. pro Ped. fak. 6. vyd. Praha.
8. VÍTKOVÁ, M. 1998. Integrativní speciální pedagogika. Brno: Paido.

LEGISLATIVNÍ OPATŘENÍ:

- Národní plán pro vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením.
- Vyhláška č. 27/2016 Sb.

Webové stránky:

- <http://www.helpnet.cz/>
- <http://www.inkluze.cz/>
- <http://www.sons.cz/>
- <http://ruce.cz/>
- <http://www.who.int/en/>